

Wegetarianizm ekologiczny jako ratunek dla klimatu i środowiska. Wybrane problemy i kierunki proekologicznych działań

Barbara Sitko

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

ORCID: 0000-0001-7770-1858

Abstract

Environmental vegetarianism as a rescue for the climate and the environment. Selected problems and directions of pro-ecological activities

In times of the current climate and ecological crisis, actions to counteract the problems that generate it are extremely important. The purpose of this chapter is to analyze issues related to vegetarianism from an ecological perspective and to show that a plant-based diet, or one that restricts the consumption of meat and dairy products, is to some extent a salvation for the climate and the environment. This chapter has three main parts. The first deals with the most important issues related to vegetarianism, both in the context of diet and in the ethical dimension, such as the excessive exploitation of animals by humans and cruelty towards them, which is the starting point for further analysis. After that the chapter focuses on the issues of factory farming and consumption of animal products on a large scale. It presents a number of environmental and climate problems caused by these issues. These matters are discussed primarily as part of the analysis of scientific research in this area. On this basis, it was

Barbara Sitko, mgr; doktorantka na Wydziale Nauk Społecznych Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie; absolwentka dziennikarstwa i komunikacji społecznej oraz filozofii; członkini Polskiego Towarzystwa Komunikacji Społecznej; jej zainteresowania badawcze koncentrują się między innymi wokół: kampanii społecznych, komunikacji wizualnej oraz kwestii związanych z relacją człowieka do zwierząt z perspektywy filozoficznej i medialnej; autorka takich publikacji, jak: *Emocje jako uniwersalne podobieństwo między ludźmi i innymi zwierzętami* czy *Filozofia wobec statusu zwierząt i wegetarianizmu. Analiza porównawcza teorii praw zwierząt oraz idei dobrostanu zwierząt*.

sitko.barbara.k@gmail.com

Facta Ficta.
Journal of Theory, Narrative & Media

OPEN ACCESS

found, that if people do not follow the current recommendations to reduce the consumption of meat and dairy products, it will make other measures to prevent the advancing climate and ecological crisis ineffective. The last part of the chapter deals with the actions that the third sector is taking to solve these problems. This is illustrated by the example of two non-governmental organizations – Otwarte Klatki and Greenpeace. The chapter highlights the fact that such organizations can encourage positive behaviors and attitudes by promoting a plant-based diet, and may play an important role in terms of systemic change. Moreover, it is signaled that their social campaigns concerning the promotion of a menu excluding meat constitute one of the directions of pro-ecological activities in this context.

Keywords: ecological vegetarianism, climate and ecological crisis, pro-ecological activities, social campaigns, third sector, non-governmental organizations

Wprowadzenie

Żyjemy w świecie, w którym musimy się nieustannie mierzyć z różnymi problemami społecznymi. Jednym z nich jest postępujący kryzys klimatyczno-ekologiczny, za który odpowiada przede wszystkim działalność człowieka, często jednak nieświadomego tego problemu i jego wymiaru. Tymczasem nadmierna ingerencja ludzi w środowisko naturalne i nieprzemyślane poczynania w obszarze eksploatacji Ziemi mogą przynieść fatalne skutki, zarówno w niedalekiej przyszłości, jak i w perspektywie długoterminowej. Człowiek jawi się w tym procesie jako sprawca, ale i ofiara, ze względu na fakt, iż grozi mu samozniszczenie. To właśnie ludzie są „odpowiedzialni za przyszłą sytuację ekologiczną planety. Już dzisiaj jest ona bowiem kształtowana. Globalne skutki lokalnie podejmowanych działań dotyczących stanu środowiska przyrodniczego zaznaczają się zawsze w jakiejś (bliższej lub dalszej) przyszłości. Negatywne wpływy na przyrodę z czasem także się kumulują” (Marek-Bieniasz 2015: 22).

Aby przyszłe i obecne pokolenia mogły w pełni korzystać z dobrodziejstw naszej planety, muszą zostać podjęte odpowiednie kroki, zarówno w skali globalnej, jak i na poziomie jednostkowym. Indywidualne działania, które przejawiają się między innymi w wyborach konsumenckich i w zakresie wyboru diety, mogą odegrać istotną rolę w przeciwdziałaniu problemom ekologicznym współczesnego świata. Degradacja środowiska czy zanieczyszczenie atmosfery i rzek to niektóre z problemów, jakie zagrażają zdrowiu i życiu ludzkości (Woźniak & Nycz-Wróbel 2017: 342).

Szczególnie istotne z perspektywy niniejszych rozważań są kwestie dotyczące relacji człowieka i zwierząt hodowlanych w kontekście zaspokajania potrzeb konsumpcyjnych. W dyskusjach na temat postępującego kryzysu klimatyczno-ekologicznego wybory dietetyczne są często pomijane. Okazuje się jednak, że jednym z antropogenicznych czynników generujących ten kryzys,

jest właśnie nadmierna konsumpcja produktów odzwierzęcych (zwłaszcza jeśli chodzi o mięso i nabiał pochodzące z wielkoprzemysłowej hodowli zwierząt). Tym samym wegetarianizm ekologiczny – rozumiany w tym ujęciu jako dieta roślinna, motywowana względami ekologicznymi – może stanowić jeden ze skutecznych kierunków działań na rzecz klimatu i środowiska.

Bardzo ważny w zapobieganiu wszelkim problemom, również natury ekologicznej, jest także odpowiedni poziom społecznej świadomości kryzysu. Odpowiednia edukacja ludzi pod kątem wprowadzania niewielkich zmian żywieniowych może mieć fundamentalne znaczenie. Potrzebny jest zatem szereg złożonych działań. Istotne zdaje się być zarówno włączenie władz publicznych, jak i różnych organizacji, które zajmują się tą problematyką. Jednocześnie niebagatelną rolę w tym kontekście odgrywają mass media, przede wszystkim ze względu na ogromny potencjał dotarcia do szerokiego grona odbiorców z różnymi przekazami proekologicznymi.

Wegetarianizm – wybrane kwestie

Termin wegetarianizm pochodzi od łacińskiego słowa *vegetare* – rosnąć, kwitnąć, rozwijać się. Natomiast pochodne od niego słowo *vegetus* oznacza: zdrowy, ochoczy, silny. Wegetarianizm oznacza sposób odżywiania się, zgodnie z którym wyklucza się z diety wszelkie produkty mięsne. Jest to jedna z najprostszych i najkrótszych definicji tego pojęcia, której używała między innymi Maria Grodecka. Ta propagatorka wegetarianizmu już niemal dwie dekady temu zwróciła uwagę na fakt, iż zaprzestanie spożywania mięsa stanowi dopiero pierwszy krok wiodący w sferę nowych problemów i różnych spraw, zarówno w obszarze odżywiania się, jak i w zakresie filozoficznym (Grodecka 2002: 7).

Początki związane z wegetarianizmem sięgają odległych czasów. Jako filozofia życia wegetarianizm zakorzenił się wieki temu na Wschodzie. Motywy dotyczące przejścia na dietę wegetariańską są rozmaite. Godny uwagi jest fakt, że wegetarianie są często osobami bardzo aktywnymi społecznie, na przykład biorą udział w festiwalach, konferencjach czy przynależą do różnych stowarzyszeń (Kuśmierczyk 2004: 128-129).

Za kluczową datę w historii wegetarianizmu uchodzi 1847 rok, w którym zostało założone w Wielkiej Brytanii Towarzystwo Wegetariańskie (*Vegetarian Society*), zapoczątkowujące ruch wegetariański. Należy wspomnieć, że stowarzyszenie to ma swoje korzenie w reformach z początku XIX wieku. Rewolucja przemysłowa wyzwoliła wówczas wiele problemów społecznych, a dieta roślinna była postrzegana przez pewną część społeczeństwa jako odpowiedź na niektóre z nich (Vegsoc.org: par. 2).

Obecnie mamy do czynienia z procesami dyfuzji kulturowej. Oznacza to, iż w poszczególnych kulturach dochodzi do wymieszania się wzorców kulinarnych. Pojawił się bowiem pewien podział, zgodnie z którym za centralne w danej kulturze uważa się to, co jest głównym składnikiem posiłku. Za taką podstawę posiłków uchodzi w wielu kulturach mięso zwierząt hodowlanych. W innych, na przykład w Indiach, gdzie jest spożywana znikoma ilość dań mięsnych, podstawą diety są produkty roślinne. Polska natomiast przynależy do kultury o centralnej pozycji mięsa i jego przetworów, podobnie jak inne społeczeństwa o hodowlano-myśliwskiej i agrarnej tradycji. Specjalizacja dotycząca przetwórstwa mięsnego i hodowli stanowi jeden z segmentów społeczno-kulturowych i gospodarczych w większości społeczeństw określanych jako rozwinięte (Paleczny 2007: 23-24).

Wegetarianizm jest uwarunkowany rodzajem oferowanej przez środowisko naturalne oferty żywieniowej, ale przyjął się także i usankcjonował przez tradycję kulturową, głównie religijną i ideologiczną (Paleczny 2007: 25). Jest to tak zwany wegetarianizm etyczny, który bezpośrednio łączy się ze sprzeciwem wobec uśmiercania istot zwierzęcych i w konsekwencji wskazuje na wartość ich życia. Wegetarianizm w tym wymiarze przeciwdziała więc traktowaniu statusu zwierząt jako drugorzędnego¹ (Cavalieri 2011: 87). Godny uwagi jest fakt, że:

współcześnie obowiązujące poglądy etyczne, dotyczące relacji człowieka z otoczeniem, wykształciły się w pierwszej połowie XX w. Wcześniej jedynie pojedyncze głosy i nieliczni autorzy wskazywali na etyczny wymiar środowiska. Powszechnie panował pogląd wywodzący się z nauk św. Tomasza z Akwinu, mówiący że człowiek znajduje się ponad przyrodą i jest uprawniony do panowania nad Ziemią, a stosunek człowieka do zwierząt może być pozbawiony miłosierdzia, ponieważ te ostatnie są pozbawione rozumu (Prandecki & Sadowski 2010: 52).

Współczesne spojrzenie na kwestie środowiskowe z punktu widzenia etyki i teologii jest inne. Przykładem tego jest choćby nauczanie papieża Franciszka i jego słynna, budząca wiele emocji i zainteresowania na całym świecie, encyklika *Laudato Si*. Została ona poświęcona rozważaniom koncentrującym się przede wszystkim wokół ochrony środowiska naturalnego czy aspektom kryzysu ekologicznego.

¹ Za najbardziej radykalną formę wegetarianizmu uchodzi weganizm. Stanowi on zarówno styl życia, jak i rodzaj diety charakteryzujący się wyłączeniem z posiłków wszystkich produktów odzwierzęcych, czyli mięsa, jaj, mleka oraz miodu. Weganie unikają wszelkich form rozrywki, kosmetyków czy garderoby, do których zostały wykorzystane zwierzęta.

Rezygnacja ze spożywania produktów odzwierzęcych czy ich ograniczenie motywowane są również względami *stricte* środowiskowymi. Odwołując się do zasady środowiskowej, można stwierdzić, że obowiązkiem człowieka wobec natury jest, pod pewnymi względami, stosowanie diety roślinnej. Wiąże to się z faktem, że rosnąca liczba ludzi wykluczających mięso z diety spowodowałaby w konsekwencji stworzenie większej przestrzeni dla różnorodnych gatunków zwierząt oraz roślin ze względu na ograniczenie strat wyrządzanych nieuprawianej ziemi. Jest to z kolei związane z wypasaniem na niej zwierząt gospodarskich i tym samym zmniejszaniem się areału ziemi uprawnej. Przy czym należy podkreślić, iż raczej te tyczą się produkcji mięsa czy nabiału w destrukcyjny dla natury bądź niehumanitarny sposób² (Warren 2019: 471-472), a za taki uchodzi wielkoprzemysłowa hodowla zwierząt.

Problem przemysłowej hodowli zwierząt

Początki wielkoprzemysłowej hodowli zwierząt sięgają mniej więcej połowy ubiegłego wieku, co związane było z rozwojem technologicznym. Z czasem rozwinęły się badania na zwierzętach, co doprowadziło do zmian w praktykach hodowlanych oraz w metodach pozyskiwania mięsa (Cavalieri 2011: 94). Chów przemysłowy uchodzi za tani sposób pozyskiwania produktów odzwierzęcych, co przekłada się na zwiększoną ich konsumpcję. Cały zaś system masowej hodowli zwierząt opiera się na schemacie, jakim jest zamknięcie z wykorzystaniem klatek czy boksów oraz zautomatyzowanie karmienia i pojenia (Finelli, & Mason 2011: 155).

Obecna intensywna produkcja mięsa nie tylko ujawnia okrucieństwo masowego uśmiercania zwierząt, lecz także nadmiernie eksploatuje naszą planetę. Rosnące spożycie mięsa prowadzi do zanieczyszczenia środowiska naturalnego, na przykład poprzez niszczenie gleby, utratę różnorodności biologicznej czy stosowanie olbrzymich ilości chemikaliów. Również poziom zużycia wody i energii przez uprzemysłowione rolnictwo jest ogromny (Rotzetter 2013: 157).

Wskaźnikiem określającym ilość wody potrzebną do wyprodukowania danego dobra jest tak zwany ślad wodny (angielskie: *product water footprint*). Zużycie wody przez przemysłowe farmy jest niebagatelne, o czym świadczy fakt, iż ślad wodny przypadający na wyprodukowanie jednego grama białka z jajek, mleka oraz mięsa kurczaka wynosi około półtora raza więcej w porównaniu do roślin strączkowych. Natomiast, aby pozyskać białko z wołowiny

² Tym samym nie można przyjąć tezy na temat tego, iż ludzie są zobowiązani do bycia wegetarianami ze względów moralnych.

potrzebne jest sześć razy więcej wody niż w przypadku strączków. Również z kalorycznego punktu widzenia ślad wodny produktów pochodzenia zwierzęcego jest większy od produktów roślinnych. Aby uzyskać energię z wołowiny (która jest szczególnie wodochłonnym produktem), potrzeba bowiem dwadzieścia razy więcej wody niż dochodzi do tego podczas pozyskiwania jej z roślin bogatych w skrobię czy ze zbóż. Tym samym dieta mięsna przyczynia się do większego śladu wodnego niż dieta roślinna. Prowadzi to do wniosku, iż zastąpienie w diecie produktów mięsnych produktami roślinnymi o równoważnej wartości odżywczej przyczyni się do zmniejszenia zużycia wody, które jest związane z produkcją żywności (Mekonnen & Hoekstra 2012: 410).

Wysokie zapotrzebowanie na mięso i nabiał przyczyniają się też do globalnego ocieplenia klimatu. Naukowcy wskazują, że jeśli kraje skupią się wyłącznie na działaniach mających na celu zmniejszenie emisji CO₂ z paliw kopalnych, a spożycie mięsa i przetworów mlecznych wciąż będzie rosło, hodowla przemysłowa zwierząt może znacząco przyczynić się do wzrostu temperatury globu (Hayek 2019: 10). Sama redukcja emisji gazów cieplarnianych wywołana czynnikami antropogenicznymi, jak na przykład spalaniem paliw kopalnych, choć niezbędna i kluczowa, jest jednak niewystarczająca. Niedostateczne jest także korzystanie z odnawialnych źródeł energii, pojazdów elektrycznych i innych innowacji. Jednym z głównych źródeł emisji cieplarnianych jest bowiem globalny system żywnościowy, który emituje około 30% całkowitej światowej emisji. Tym samym osiągnięcie celu wyznaczonego podczas porozumienia klimatycznego w Paryżu w 2015 roku, jakim jest utrzymanie wzrostu średniej temperatury Ziemi na poziomie nie większym niż półtora do dwóch stopni Celsjusza, może się nie udać bez skoncentrowania się na zmianach w produkcji żywności i co za tym idzie – zmiany diety (Clark, Domingo, Colgan, Thakrar, Tilman, Lynch, Azevedo & Hill 2020: 705).

Związane z wielkoprzemysłową hodowlą zwierząt: produkcja, transport, przechowywanie, proces przygotowywania oraz marnotrawstwo żywności w znacznym stopniu przyczyniają się do wspomnianej emisji. Generują one dwutlenek węgla (z paliw kopalnych wykorzystywanych między innymi do zasilania maszyn rolniczych czy transportu), metan (z fermentacji jelitowej u takich zwierząt gospodarskich jak przeżuwacze) oraz podtlenek azotu (uwalniany z uprawianych i nawożonych gleb). Zarówno metan, jak i podtlenek azotu są wielokrotnie silniejsze niż dwutlenek węgla, a większość emisji gazów cieplarnianych związanych z żywnością powstaje na etapie rolniczym. Należy podkreślić, iż występują znaczące różnice w ilościach tych emisji pomiędzy różnymi grupami żywności, przy czym produkty pochodzenia zwierzęcego generalnie powodują znacznie więcej emisji niż produkty pochodzenia roślinnego. Wynika to w dużej mierze

z nieefektywności uprawy zbóż, wykorzystywanych jako pasza dla zwierząt oraz metanu wytwarzanego w układzie pokarmowym przeżuwaczy. Choć nowe technologie i zmiany w praktykach rolniczych dają pewne możliwości redukcji emisji gazów cieplarnianych, ich znaczące zmniejszenie można osiągnąć głównie poprzez zmiany wzorców konsumpcji czy ograniczenie marnotrawstwa żywności (Scarborough, Appleby, Mizdrak, Briggs, Travis, Bradbury & Key 2014: 179-180).

Badania pokazują, że zmniejszenie spożycia mięsa i innych produktów pochodzenia zwierzęcego może wnieść cenny wkład w łagodzenie zmian klimatycznych. Oprócz tego podkreślają, że dieta o obniżonej zawartości produktów mięsnych przynosi korzyści zarówno dla środowiska, jak i zdrowia. Dlatego istotne jest, aby kraje, które rozważają aktualizację zaleceń żywieniowych w celu zdefiniowania tak zwanej „zdrowej, zrównoważonej diety”, uwzględniły także zalecenia dotyczące obniżenia spożycia produktów pochodzenia zwierzęcego (Scarborough, Appleby, Mizdrak, Briggs, Travis, Bradbury & Key 2014: 188).

Obecnie, przez wzgląd na dominującą w społeczeństwie dietę mięsną, wyżywienie 7,6 miliarda ludzi na świecie degraduje ekosystemy lądowe i wodne, wyczerpuje zasoby wodne i prowadzi do zmian klimatu. Szczególnie trudne jest wprowadzenie takich rozwiązań, które byłyby skuteczne dla różnych producentów prowadzących swoją działalność w sektorze rolniczym. Oddziaływanie produktów pochodzenia zwierzęcego na zmiany klimatu przekracza bowiem średni wpływ zastępczych białek roślinnych, między innymi w zakresie emisji gazów cieplarnianych. Tym samym zaleca się, aby informować konsumentów na szeroką skalę o negatywnych skutkach przemysłu mięsnego i mleczarskiego. Świadomość związanych z nim zagrożeń może się przyczynić do zmiany nawyków żywieniowych, która ograniczy lub całkowicie wyeliminuje mięso i mleko z jadłospisu na rzecz produktów roślinnych (Poore & Nemecek 2018: 987-992).

Wybór diety roślinnej może wpłynąć bardzo pozytywnie na środowisko naturalne jako jeden z codziennych nawyków, który w znaczący sposób przyczynia się do ograniczenia indywidualnej emisji gazów cieplarnianych. Jest on skuteczniejszy od innych działań proekologicznych, które są dużo częściej zalecane, jak na przykład wymiana żarówek. Warto podkreślić, że autorzy tego badania, Seth Wynes i Kimberly Nicholas (2017: 2-7), zauważają, że w zaleceniach edukacyjnych i rządowych wciąż brakuje najbardziej skutecznych działań możliwych do zrealizowania na poziomie jednostki. Ponadto twierdzą, iż jeśli chodzi o dietę roślinną, skłonność jednostek do spożywania mniejszej ilości mięsa wzrasta wraz z postrzeganą skutecznością tego działania, co sugeruje potrzebę zwiększonej świadomości na temat najskuteczniejszych opcji zrównoważonych zmian w diecie. Przy czym należy

pamiętać, iż nawet dobrze poinformowane i chętne do dokonania tego typu zmian osoby, nie mogą ograniczać spożycia mięsa ani podejmować innych działań o dużym wpływie, jeśli przeszkody stanowią normy kulturowe lub bariery strukturalne. Na przykład zachodnie normy kulturowe kojarzą mięso z bogactwem, wysokim statusem i luksusem, a jego spożycie na mieszkańca w piętnastu najbogatszych krajach jest o 750% wyższe niż w dwudziestu czterech najbiedniejszych państwach.

Obecnie i prawdopodobnie w przyszłości zmiana sposobu odżywiania może przynieść korzyści dla środowiska na skalę nieosiągalną dla producentów. Przejście z obecnej diety na taką, która wyklucza produkty pochodzenia zwierzęcego, ma z wielu względów ogromny potencjał (Poore & Nemecek 2018: 991). Prowadzi to do wniosku, iż kwestie związane z odżywianiem się, zwłaszcza w zakresie zaleceń czy kreowania odpowiednich wzorów konsumpcyjnych, nie mogą być spychane na margines w toczącej się debacie społecznej na temat ekologii.

Działalność proekologiczna – wybrane przykłady

Zwolennicy wegetariańskiego stylu życia często łączą ze sobą główne argumenty wykorzystywane na rzecz wegetarianizmu, takie jak względy etyczne odnoszące się do cierpienia zwierząt hodowlanych oraz aspekty zdrowotne i ekologiczne. Również tak zwany trzeci sektor w obszarze działalności ekologicznej posługuje się nimi.

Do trzeciego sektora przynależą wszelkie stowarzyszenia czy fundacje, które mogą prowadzić swoją działalność na każdym z trzech poziomów: lokalnym, krajowym i międzynarodowym. Ich cele są realizowane poprzez szeroki wachlarz działań: podnoszenie świadomości społecznej, kształtowanie opinii publicznej na dany temat, udzielanie wsparcia i pomocy, świadczenie pewnych usług czy dążenie do uzyskania zmian na poziomie legislacyjnym to tylko niektóre z przykładów. Istotny jest fakt, iż rosnące znaczenie trzeciego sektora dla życia i usług publicznych jest zjawiskiem ogólnosięciowym. (Toolkit.northernbridge.ac.uk: par. 4-10). Generalnie trzeci sektor jako ogół organizacji pozarządowych, które nie są nastawione na zysk (określany jako NGO's – angielskie: *non governmental organizations*) stanowi część ekonomii społecznej. Funkcjonuje on tuż obok sektora publicznego, związanego z administracją państwową, oraz prywatnego – instytucji nastawionych na zysk (Łosiewicz 2018: 276).

Jednym z przykładów proekologicznej organizacji należącej do trzeciego sektora jest Greenpeace – międzynarodowa organizacja pozarządowa, która w ramach prowadzonych kampanii ujawnia globalne problemy

środowiskowe i jednocześnie opracowuje ich rozwiązania (Greenpeace.org). Działa ona szczególnie na rzecz zmian systemowych w tym obszarze. Jedną z jej strategii jest wzywanie rządów całego świata, aby przestały dotować przemysłową hodowlę zwierząt, a w zamian wspierały rolników w przechodzeniu na uprawy oparte na ekologicznych metodach. Greenpeace podkreśla też, że Unia Europejska powinna w swoim działaniu nadawać właściwy kierunek zmianom na całym świecie, tak aby dieta roślinna była dostępna dla wszystkich (Greenpeace.org 2020). Jak więc można zauważyć, stara się wyrzucić presję na rządzących poprzez ukazywanie możliwych rozwiązań kluczowych problemów ekologicznych, do których przynależy przemysłowy chów. Jest on ukazany przez nią jako szkodliwy nie tylko dla środowiska, lecz także dla zwierząt i zdrowia ludzi, o czym świadczy następujący fragment z opublikowanego przez tę organizację raportu:

przemysłowe rolnictwo nie tylko zanieczyszcza naszą planetę, ale również prowadzi do przekroczenia granic planetarnych, przyspieszając kolejne masowe wymieranie. To właśnie dlatego Greenpeace wzywa do opracowania nowego systemu produkcji żywności, w którym pożywienia starczy dla wszystkich, i który zminimalizuje negatywny wpływ na środowisko (Greenpeace.org 2018: 23).

Warto podkreślić, iż niemal na całym świecie funkcjonują różne organizacje pozarządowe, które zajmują się działalnością proekologiczną. Wykorzystują one rozmaite środki i metody w ramach budowania świadomości ekologicznej. Szczególną moc w zakresie nawoływania do określonych zmian czy pogłębiania wiedzy o problemach światowych pełnią kampanie społeczne³. Mają one bowiem ogromny potencjał dotarcia ze swoim przekazem do szerokiego grona odbiorców i kształtowania proekologicznych postaw. Najogólniej stanowią one jedno z

najważniejszych, najpopularniejszych i najczęściej wykorzystywanych narzędzi marketingu społecznego, opartym na komunikowaniu ważnych społecznie treści (potrzeb) wybranej publiczności (obywatelom), w celu wyedukowania ich w zakresie wskazanego problemu społecznego i wywołania pożądanej przez nadawcę zmiany w ich wartościach, poglądach, przekonaniach, postawach oraz zachowaniu (Lusińska 2019: 63).

W świetle powyższych rozważań, edukacja ekologiczna ma na celu przede wszystkim podnosić świadomość ludzi na temat korzyści

³ Należy dodać, iż inicjatorami kampanii społecznych o tematyce proekologicznej są również administracja państwowa oraz przedsiębiorstwa działające w ramach marketingu społecznie zaangażowanego.

wynikających z wykluczenia (bądź chociaż ograniczenia) w diecie produktów mięsnych i mlecznych. Edukacja ekologiczna w szerszym znaczeniu powinna mieć charakter interdyscyplinarny i wpływać na tworzenie poczucia ciągłości między aktualnymi działaniami i ich konsekwencjami dla przyszłych pokoleń. Istotne jest także, aby odnosiła się do wszystkich aspektów życia człowieka i dotyczyła każdego z poziomów kształcenia – również nieformalnego. Wykształcenie odpowiedniej świadomości ekologicznej powinno stanowić efekt własnych doświadczeń i przemyśleń. Kluczowe zatem zdaje się być przekazywanie odpowiednich sposobów zachowania czy zasad moralnych, gdyż sama wiedza teoretyczna jest niewystarczająca do wytworzenia nawyku dbałości o środowisko (Prandecki & Sadowski 2010: 55). Mimo tego że edukacja ekologiczna jawi się jako skomplikowany proces, nie powinno się jej zaniedbywać. Dlatego ważne jest wychowywanie społeczeństwa w duchu ekologii i przekazywanie od najmłodszych lat wartości ekologicznych.

Każdy wymiar edukacji ekologicznej odgrywa istotną rolę w obszarze działalności proekologicznej. Niemniej jednak potrzebne są kompleksowe działania na rzecz walki z narastającym kryzysem klimatyczno-ekologicznym. Szansą na jego przezwyciężenie może być model zielonej gospodarki, według którego konieczna jest rozważna polityka dotycząca zasobów naturalnych oraz ich ochrona. Model ten kładzie nacisk na ekologiczne rolnictwo i tym samym nieszkodliwą dla środowiska żywność. Istotna jest w nim także zmiana systemu gospodarki transportowej poprzez wykorzystanie zrównoważonych środków transportu oraz właściwe dysponowanie energią z odnawialnych źródeł. W konsekwencji reguły zielonej gospodarki wprowadzone na większą skalę mają potencjał zmniejszenia negatywnego oddziaływania życia człowieka na środowisko, w związku z czym uchodzą za odpowiedni kierunek na rzecz pokonywania kryzysu klimatycznego (Woźniak & Nycz-Wróbel 2017: 343-350).

Podsumowanie

Wegetarianizm, pomimo coraz większej popularności, wciąż wzbudza pewne kontrowersje w społeczeństwie⁴. Niezaprzeczalny jest jednak fakt, iż nadmierna konsumpcja mięsa i produktów mlecznych uintensyfikowała wielkoprzemysłową hodowlę zwierząt, co w konsekwencji wpływa na globalne

⁴ Jest to zauważalne szczególnie w kontekście krążących negatywnych mitów wokół diety roślinnej – jak choćby tego o anemicznych wegetarianach. Kontrowersje wokół wegetarianizmu przejawiają się również w pojmowaniu go jako niebezpiecznej ideologii przez niektóre środowiska.

problemy klimatyczno-ekologiczne. Potwierdzają to liczne wyniki badań naukowych.

Na podstawie przeprowadzonej w artykule analizy nasuwa się wniosek, iż negatywny wpływ przemysłowej hodowli zwierząt na klimat i środowisko jest niebagatelny. Tym samym jednym ze sposobów zminimalizowania tego problemu jest ograniczenie spożycia produktów odzwierzęcych. Dieta oparta głównie na produktach roślinnych stanowi jeden ze sposobów przeciwdziałania problemom omówionym w tekście. Coraz większe zainteresowanie wegetarianizmem zarówno w Polsce, jak i na świecie ma więc pozytywny wydźwięk w kontekście problemów natury ekologicznej. W związku z tym dyskurs ekologiczny powinien traktować priorytetowo tematykę sposobu odżywiania się społeczeństwa.

Warto w tym miejscu podkreślić, iż duże spożycie żywności pochodzenia zwierzęcego to zjawisko powszechne i mocno ugruntowane niemal na całym świecie. Można jednak zauważyć nasilające się roślinne trendy także w Polsce. Jest to zauważalne choćby w ofertach wielu sklepów, które są poszerzane o nowe produkty roślinne. Zmiana w sposobie odżywiania się na bardziej roślinny ma również związek z pandemią COVID-19, podczas której pewien odsetek Polaków ograniczył konsumpcję mięsa (Mroczek 2020: 64).

Reasumując, w odniesieniu do postępującego kryzysu klimatyczno-ekologicznego, kwestie ekologiczne zaczynają stanowić coraz większą motywację do rezygnacji bądź ograniczenia spożywania mięsa i nabiału. Można zatem zauważyć, iż trzy wymiary wegetarianizmu: ekologiczny, etyczny oraz opierający się na aspektach zdrowotnych mogą się wzajemnie przenikać i uzupełniać, przez co związane z nim idee nabierają na sile.

Źródła cytowań

- CAVALIERI, PAOLA (2011), 'Dyskusja o zwierzętach: drugie spojrzenie', przekł. Monika Betley, w: Peter Singer (red.), *W obronie zwierząt*, Warszawa: Wydawnictwo Czarna Owca, ss. 84-102.
- CLARK, MICHAEL A., NINA G. DOMINGO, KIMBERLY COLGAN, SUMIL K. THAKRAR, DAVID TILMAN, JOHN LYNCH, INÊS L. AZEVEDO, JASON D. HILL (2020), 'Global food system emissions could preclude achieving the 1.5° and 2°C climate change targets', *Science*: 370 (20), online: <https://science-1sciencemag-1org-100000f3300ad.han.upjp2.edu.pl/content/370/6517/705>, [dostęp: 29.12.2020], ss. 705-708.
- FINELLI MARY, JIM MASON (2011), 'Nowa, wspaniała ferma?', przekł. Monika Betley, w: Peter Singer (red.), *W obronie zwierząt*, Warszawa: Wydawnictwo Czarna Owca, ss. 152-179.
- GREENPEACE.ORG (2018), 'Mniej znaczy więcej. Mniej mięsa i nabiału – zdrowsze życie i planeta', online: https://www.greenpeace.org/static/planet4-poland-stateless/2019/07/778a5709-mniejznaczywiecej_raport_gp-1.pdf, [dostęp: 29.12.2020], ss. 1-43.
- GREENPEACE.ORG (2020), 'Our values', online: <https://www.greenpeace.org/international/explore/about/values/>, [dostęp: 29.12.2020].
- GREENPEACE.ORG (2020), 'Skala produkcji i spożycia mięsa musi się zmienić', online: <https://www.greenpeace.org/poland/aktualnosci/27544/skala-produkcji-i-spozycia-miesa-musi-sie-zmienic/>, [dostęp: 29.12.2020].
- GRODECKA, MARIA (2002), 'Wszystko o wegetarianizmie', Warszawa: Diogenes.
- HAYEK, MATTHEW N. (2019), 'Underestimates of US emissions and global implications for industrializing animal agriculture: A guidance memo for the Tiny Beam Fund', online: <https://drive.google.com/file/d/1ihEF2x21RvhVR3pclcS8gIN6i83NNXIN/view>, [dostęp: 29.12.2020], ss. 1-13.
- KUŚMIERCZYK, BOŻENA (2004), 'Współczesna myśl wegetarianizmu na Zachodzie = Contemporary Idea of Vegetarianism in the West', *Humanistyka i Przyrodoznawstwo*: 10, online: https://bazhum.muzhp.pl/media//files/Humanistyka_i_Przyrodoznawstwo/Humanistyka_i_Przyrodoznawstwo-r2004-t10/Humanistyka_i_Przyrodoznawstwo-r2004-t10-s127-137/Humanistyka_i_Przyrodoznawstwo-r2004-t10-s127-137.pdf, [dostęp: 25.04.2021], ss. 127-137.
- LUSIŃSKA, ANNA (2019), *Kampanie społeczne w służbie publicznej. Komunikowanie rządowe w Polsce w latach 1994-2015 z wykorzystaniem informacyjnych kampanii społecznych*, Warszawa: Wydawnictwo CeDeWu.

- ŁOSIEWICZ, MAŁGORZATA (2018), *Nowe media w trzecim sektorze. Krytyczna analiza tendencji i uwarunkowań*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- MAREK-BIENIASZ, ANNA (2015), 'Odpowiedzialność ekologiczna jako istotny obszar ludzkiej odpowiedzialności – wymiar lokalny i globalny', *Studies in Global Ethics and Global Education*: 3 (15), online: <http://yadda.icm.edu.pl/yadda/element/bwmeta1.element.desklight-c77e30a5-bac0-4a9f-a818-066031d53a50/c/64613.pdf>, [dostęp: 29.12.2020], ss. 16-28.
- MEKONNEN, MESFIN M., ARJEN Y. HOEKSTRA (2012), 'A Global Assessment of the Water Footprint of Farm Animal Products', *Ecosystems*: 15, online: <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/s10021-011-9517-8.pdf>, [dostęp: 25.04.2021], ss. 401–415.
- MROCZEK, ROBERT (2020), 'Rynek mięsa w Polsce w dobie koronawirusa SARS-Cov-2', *Problemy Rolnictwa Światowego*: 20 (3), online: [http://sj.wne.sggw.pl/pdf/PRS_2020_T20\(35\)_n3_s53.pdf](http://sj.wne.sggw.pl/pdf/PRS_2020_T20(35)_n3_s53.pdf), [dostęp: 15.04.2021], ss. 53–65.
- PALECZNY, TOMASZ (2007), *Interpersonalne stosunki międzykulturowe*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- POORE, JOSEPH, THOMAS NEMECEK (2018), 'Reducing food's environmental impacts through producers and consumers', *Science*: 360 (18), online: <https://science.sciencemag.org/content/360/6392/987/tab-pdf>, [dostęp: 29.12.2020], ss. 987-992.
- PRANDECKI, KONRAD, MIROSŁAW SADOWSKI (2010), *Międzynarodowa ewolucja ochrony środowiska*, Warszawa: LAM – Wydawnictwo Akademii Finansów.
- ROTZETTER, ANTON (2013), *Głaskane, tuczone, zabijane*, przekł. Kamil Markiewicz, Poznań: Wydawnictwo Święty Wojciech.
- SCARBOROUGH, PETER, PAUL N. APPLEBY, ANJA MIZDRAK, ADAM D. M. BRIGGS, RUTH C. TRAVIS, KATHRYN E. BRADBURY, TIMOTHY J. KEY (2014), 'Dietary greenhouse gas emissions of meat-eaters, fish-eaters, vegetarians and vegans in the UK', *Clim Change*: 125,2 (14), online: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4372775/pdf/10584_2014_Article_1169.pdf, [dostęp: 29.12.2020], ss. 179-192.
- TOOLKIT.NORTHERNBRIDGE.AC.UK (2020), 'What is the third sector and what does it do?', online: <http://toolkit.northernbridge.ac.uk/engagingwithpolicymakers/engagingwiththethirdsector/whatisthethirdsectorandwhatdoesitdo/>, par. 1-11 [dostęp: 29.12.2020].
- VEGSOC.ORG [br. r. wyd.], 'Early history of the Vegetarian Society', online: <https://vegsoc.org/about-us/history-of-the-vegetarian-society-early-history/>, par. 1-15 [dostęp: 28.04.2021].

- WARREN, MARY A. (2019), *Status moralny. Obowiązki wobec osób i innych istot żywych*, przekł. Sergiusz Tokariew, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- WOŹNIAK, MARIAN, JADWIGA NYCZ-WRÓBEL (2017), 'Zielona gospodarka szansą przezwyciężenia kryzysu ekologicznego w Polsce', *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*: 499 (17), online: http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-534da932-b596-4d92-b822-3600f3651d5b/c/PN_499_Szpulak_Nauki_Ekonomia_Czesc33.pdf, [dostęp: 29.12.2020], ss. 341-351.
- WYNES, SETH, KIMBERLY A. NICHOLAS (2017), "The climate mitigation gap: education and government recommendations miss the most effective individual actions", *Environ. Res. Lett.*: 12 (17), online: <https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1748-9326/aa7541/pdf>, [dostęp: 29.12.2020], ss. 2-10.